

*Ayvazian Helen, Khmelnytsky National
University, Director of the Library*

Podolsk Seminary Library (middle of the XIX - early XX century)

Abstract: The article refers to the establishment and development of libraries Podolsk seminary subordinated Podolsky Diocesan Office in the second half of XIX - early XX century.

Keywords: Ukraine, Podillya, dioceses, Podolsky seminary, librarianship, library science, the fundamental library, student library, fund, completion.

*Айвазян Олена, Хмельницький національний
університет, директор наукової бібліотеки*

Бібліотека Подільської духовної семінарії (середина XIX — початок XX ст.)

Анотація: В статті йдеться про заснування та розвиток бібліотеки Подільської духовної семінарії, підпорядкованої Подільському єпархіальному відомству у другій половині XIX - на початку XX ст.

Ключові слова: Україна, Поділля, Єпархія, Подільська духовна семінарія, бібліотечна справа, фундаментальна бібліотека, учнівська бібліотека, фонд, комплектування.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у Подільській губернії склалися передумови для виникнення бібліотек різних типів і видів. Відміна кріпацтва, розвиток освіти, культури і науки активізували процес створення та розвитку бібліотек, що, у свою чергу, сприяло збільшенню в селах кількості грамотних людей, поповненню їх знань, формуванню світоглядних позицій.

Аналіз фактів дає підстави стверджувати, що вагомий вплив на розвиток бібліотечного обслуговування населення в досліджуваній період справляла діяльність єпархіального відомства, яка активізувалася після поразки польських повстань у 30-х роках XIX ст. На противагу католицьким духовним і навчальним закладам поступово створювалася мережа православних церков, шкіл, училищ тощо. Активно розвивалися шкільні та церковні бібліотеки, особливо в час управління єпархією преосвященним Леонтієм, а також за єпископа Подільського та Брацлавського Димитрія, за якого було засновано Давньосховище. Розвитку семінарської, Єпархіальної та церковних книгозбірень сприяли М.І. Яворовський та Ю.Й. Сіцинський.

Історію освітньої діяльності Подільської єпархії у зазначений період висвітлювали ряд науковців та краєзнавців Поділля. Окремі аспекти проблеми порушені в дослідженнях В. С. Прокопчука [1] та І.В.Сесака [2], Т.Р.Соломонової [3], однак питання заснування та розвитку бібліотеки Подільської духовної семінарії залишається недостатньо вивченим. Тому ця стаття присвячена висвітленню діяльності православного духовенства зі створення та розвитку однієї з найстаріших бібліотек на теренах Подільської єпархії у другій половині XIX - на початку XX століття.

Подільську єпархію було утворено 1795 року. Наприкінці XIX століття Подільська єпархія займала площу 36921,7 квадратних верст, або 3846128 десятин, населення проживало в губернському, 11 повітових та 5-ти заштатних містах, 122 містечках, 1363 поселеннях та 453 селах, селищах, хуторах. У духовно-адміністративному відношенні Подільська єпархія на 1 січня 1897 року поділялася на 80 благочинницьких округів, а з березня 1897 - на 62 благочинницьких округи [4].

Освітня політика російського царизму щодо Поділля зумовлювалась у значній мірі специфікою краю. Регіон тривалий час знаходився під владою Польщі і Литви. Неабиякий вплив мало католицьке шкільництво (єзуїтське, уніатське, базиліанське та ін.), яке навіть після приєднання Поділля до Росії до початку 30-х років XIX ст. займало домінуюче становище. Царський уряд у заснуванні освітніх закладів вбачав, перш за все, один із засобів посилення російського впливу на місцеве населення. Кінцевою метою такої політики було зросійщення подолян, злиття їх з панівною нацією – російською.

Отже, в освітньому просторі Поділля другої половини XIX – початку XX ст. чільне місце займала православна духовна освіта, яка забезпечувалася мережею навчальних закладів та їх обов'язковою складовою – бібліотеками. Найбільш значне місце серед навчальних закладів єпархіального відомства займала Кам'янець - Подільська духовна семінарія, заснована за наказом царя Павла I 1797 року. У губернський центр із Шаргорода вона перебралася 1805 року. Зазнаючи неодноразових перетворень, вона в кінці XIX початку XX ст. являла собою могутній центр підготовки священників не тільки для Поділля, а й для всієї Російської імперії, мала непогану матеріальну базу, у тому числі бібліотеки – фундаментальну та учнівську.

У Подільській духовній семінарії з часу свого заснування діяло 3 учнівських бібліотеки, окремо для учнів I-го та II-го класів, учнів III та IV класів та учнів V і VI класів. Книги розподілялися згідно дисциплін, які вивчалися учнями вказаних класів [5]. 1867 року єпископом Леонтієм затверджено Правила для учнівської бібліотеки Подільської духовної семінарії, які регламентували її діяльність [6]

Поповнювалися вони з різних джерел. Головні грошові пожертви робили самі учні. Зокрема, впродовж другого півріччя 1867 – 1868 навчального року 772 учні вищого відділення пожертвували 49 р. 45 к. Крім учнів семінарії значні пожертви на бібліотеку внесли керівники наставники семінарії - 23 руб.; наставники Кам'янецького духовного училища - 2 руб.; випускники семінарії 1867 року – 3 руб. 52 коп.; окремі особи духовенства Подільської єпархії — 4руб.; сторонніми особами – 20 коп. Досить значне пожертвування на користь бібліотеки зробив кам'янецький другої гільдії купець Ф.С. Калінін – 10 руб. До суми пожертв, зроблених вищезгаданими особами приєднувалися кошти, зібрані за продаж "Правил та звіту про стан богословської учнівської бібліотеки духовної семінарії за першу половину навчального 1867 – 1868 року" в сумі 1р.35 к.; брошур, які пожертвував А. Я. Павлович, 1 р. 50 к.; книги Д. Синицького "Исторические сведения о Подольской

духовной семинарии" – 3р. 90к.; друкованих бланків та ін. [7]. Загальна сума, зібрана в такий спосіб упродовж другого півріччя становила 98 р. 92 к. [8].

Окрім пожертв грошима, богословська учнівська бібліотека отримала чимало цінної богословської літератури від різних осіб. Значну частину з них передав єпископ Леонтій - 26 назв у 74 томах, 16 брошур та 12 назв періодичних видань. Жертвували книги керівники і викладачі семінарії, а також сторонні особи, від яких було отримано 88 назв, разом - 184 примірники.

Крім того, отримавши від професора Д. Синицького 100 прим. книги "Исторические сведения о Подольской духовной семинарии", бібліотека розіслала їх безкоштовно до різних редакцій і видавництв, зокрема в редакції міст Володимира, Києва, Полтави, Іркутська, Тули, Ярославля, Орла, В'ятки, Калуги, Рязані, Новгороду, Вільне, Саратова, Харкова, Херсона, Новочеркаська, Мінська, Санкт-Петербурга. У відповідь від згаданих видавництв почали поступати книги в обмін.

У наступному навчальному 1868-1869 році бібліотека тільки за перше півріччя знову отримала коштів в сумі 52 р. 38 к.; а також – чимало книг [9].

Частина коштів - 17 р. 25 коп. використано на придбання періодичних видань духовного змісту: "Христианское учение", "Руководство для сельских пастырей", "Духовная беседа с церковною летописью", "Чтение в московском обществе любителей духовного просвещения" (2 и 3 1865 – 1867)".

Значна частина пішла на поповнення бібліотеки кращими творами духовної та світської літератури. Так 1868 року книг богословської тематики та з церковної історії було придбано 25 примірників на суму 37 руб. 24 коп., у наступному - 28 томів на 2 руб. 30 коп. навіть був виписаний з Парижа перший том священника і доктора богослов'я російської церкви о. Володимира Гетте "История церкви от Рождества Господа нашего Иисуса Христа до наших дней".

З метою обліку і наведення порядку та для полегшення користування книгами бібліотекар, спільно з одним із своїх помічників склав детальний каталог усіх бібліотечних книг, брошур та періодичних видань. Каталог, підписаний ректором семінарії завірений печаткою випуски. Москва семінарського правління, зберігався в бібліотеці, а для учнів богословського класу було зроблено помічником бібліотекаря точну копію. Каталог та його копія було зроблено на спеціальних бланках, каталог був поділений на розділи, які відповідали навчальній програмі – всього 12 розділів: I. Книги св. письма —14 видань; II. Письмо св.отців та вчителів церковних – 84 та ін. По всіх розділах нараховувалось 976 видань [10].

Репертуар видань контролювався правлінням семінарії. "Книги выписываются вновь для ученической библиотеки семинарии не иначе, как по предварительному рассмотрению оных в Педагогическом Собрании и рекомендации наставников, каждого по своему предмету, и вообще, в ученические библиотеки не поступают книги, содержание которых неизвестно начальствующим лицами наставникам", – вимагала стаття 10 "Правил для учнівської бібліотеки".

Так, 22 січня 1901 р. педагогічна рада семінарії прийняла наступне рішення: "VII. В настоящем педагогическом собрании Правления Семинарии, в исполнении п.16 параграфа 103 Устава Духовной Семинарии был подвергнут обсуждению вопрос о выборе книг для фундаментальной и ученической библиотеки Семинарий, причем были рассмотрены представленные преподавателями, коллегами по

предметам своей кафедры частные списки книг, на оснований которых составлены два общих, при сем прилагаемы списки книг, подлежащих выписке в означенные библиотеки. Все поименованные в списке книги, одобрить к приобретению в фундаментальную и ученическую библиотеки Семинарии, о чем и сообщить распорядительному собранию". Цього разу список книг включав 22 назви [11].

Отже, керівництво семінарії багато зусиль та коштів витратило на поповнення фондів усіх своїх бібліотек, але дуже прискіпливо ставилось до змісту замовлених книжок і до того, яку літературу читають вихованці, оскільки, як з'ясувалося із звітів членів навчального комітету, які робили огляд духовно-навчальних закладів, учні нерідко читали книги, які не відповідали ні їх віку, ні цілями духовного виховання. А незабаром, відповідно до "Правил Учбового Комітету при Св. Синоді щодо придбання книг в учнівські бібліотеки Духовних Семінарій та училищ", затверджених у липні 1872 року, склад учнівських книгозбірень знову був ретельно переглянутий [12]. У 1878 році були затверджені нові "Правила поведінки учнів в Подільській Духовній Семінарії", де у розділі "Обов'язки вихованців у відношенні до фундаментальної та учнівської бібліотек" суворо заборонялося брати книги з фундаментальної книгозбірні, якщо вони не були рекомендовані викладачами з предмету або семінарським керівництвом [13]. Ця норма згодом ще більше посилена у "Правилах поведінки учнів Подільської Духовної Семінарії", затверджених 1911 року: "Посещение учениками других библиотек и получение книг из оных, или от других лиц не дозволяется. Если у кого-либо окажется книга, взятая со стороны, или привезенная из дому, виновный подвергается взысканию, а книга отнимается и не возвращается, если она признана будет несоответствующей цели семинарского образования" [14].

Порядок видачі книг з семінарської бібліотеки було окреслено в Правилах для учнівської бібліотеки, затверджених у 1867 р., зокрема в 13 та 14 параграфах. Згідно них книги читачам видавалися двічі на тиждень, у четвер та суботу, під безпосереднім наглядом бібліотекаря та його помічника, які вели сумарний облік руху фонду, враховуючи видані на руки книги і звітували про це на педагогічних зборах семінарії. На початок 1900 року у читачів залишалось 2046 книжок, за рік було видано 1975 примірників, надійшло нових – 481 [15].

Кількість учнів семінарії постійно зростала. Якщо 1888 року в духовній семінарії навчалось 319 учнів, то 1909-го - 530 [16]. Зрозуміло, що за такої кількості читачів та книговидачі далеко не всі видання поверталися до фондів семінарських книгозбірень і одним з основних напрямків роботи бібліотеки була робота з боржниками.

Керівництво семінарії і надалі багато уваги приділяло збереженню книг, на придбання яких витрачалися досить великі кошти. У Правилах поведінки учнів семінарії, які приймалися 1872, 1878 та 1911 рр. незмінними залишалися пункти про відповідальність вихованців за збереження бібліотечних видань.

Володіючи великими на той час бібліотечними фондами до 40 тис. примірників [17], семінарська бібліотека надавала послуги недільній школі при семінарії, бібліотекам духовних училищ, яких у зазначений період на території Подільської губернії було 4: Кам'янецьке, Тивровське, Тульчинське та Приворотське. Сприяла семінарська книгозбірня і формування нових бібліотек. Так, наприклад, новій окружній бібліотеці Брацлавського повіту бібліотекою семінарії було передано 13

дублетних книг [18]. А 1919 року під час визвольних змагань 1918-1920 років згідно розпорядження Міністра народної освіти частина фонду книгозбірні була передана до бібліотеки новоствореного Кам'янець - Подільського державного українського університету.

У різні роки учнівською бібліотекою семінарії завідували викладачі П.І. Гліщинський, автор першого варіанту історії церков і парафій Подільської єпархії, М.А. Коп'єв (1868), М. Соколов (1911). Упродовж 15 років фундаментальну книгозбірню очолював М.І. Яворовський, з 1911 по 1920 рік Олексій Крилов.

Отже, впродовж ХІХ ст. бібліотека Подільської духовної семінарії, як одна з найбільших, відгравала провідну роль у розвитку бібліотечної справи, розробляючи правила користування, розстановки фондів, роботи з ними та читачами, надаючи методичну допомогу іншим книгозбірням єпархіального відомства.

Список літератури:

1. Прокопчук В. С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів, Кам'янець-Подільський, 2009.- С. 6.
2. Сесак І. В. Освіта на Поділлі, Кам'янець-Подільський, 1999. - Ч.П.- С.36-37.
3. Соломонова Т.Р. Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., Вінниця, 2009, Вип. 16. – С.123.
4. Подольские епархиальные ведомости, 1898, № 2.- С. 42 - 48.
5. Подольские епархиальные ведомости, 1881, № 24. - С.290.
6. Подольские епархиальные ведомости, 1868, № 6.- С.116-118.
7. Подольские епархиальные ведомости, 1869, № 5. - С.62-67.
8. Подольские епархиальные ведомости, 1968, №23, - С. 457-475
9. Подольские епархиальные ведомости, 1869, №5.- С. 62-67
10. Державний архів Хмельницької області, ф.64, оп.1, спр.149, арк.128.
11. Державний архів Хмельницької області, ф.64, оп.1, спр. 7а, арк. 47-48.
12. Подольские епархиальные ведомости, 1873, №3. - С.18.
13. Подольские епархиальные ведомости, 1878, №22. - С.335.
14. Державний архів Хмельницької області, ф.64, оп.1, спр. 63, арк. 400.
15. Державний архів Хмельницької області, ф.64, оп.1, спр. 27а, арк. 130-134.
16. Сесак І.В. Освіта на Поділлі, Ч.П., Кам'янець-Подільський, 1999. - с.37
17. Prusiewicz A. Biblioteki na Podolu i ich ekslibrisy, Lwow; Krakow, 1922, Zesz. 4. – S. 77.
18. Подольские епархиальные ведомости, 1868, № 23.- С.457 - 475.